

HALK EĞİTİMİNDE DEĞERİN İŞLEVI

Y. Doç. Dr. Rifat MİSER*

Günlük dilde, davranış denildiğinde bir söz, jest, mimik ya da devinim gibi gözlenebilen bir şey anlatılmaktadır. Gözlenebilenler; bilgi, beceri, tutum, inanç, alışkanlık gibi geçmiş öğrenmelerin; içinde davranılan fiziksel ve toplumsal ortamın; gereksinmelerin, ilgilerin ve davrananın fiziksel özelliklerinin ve tüm bunların işe karıştığı algının etkileşiminin bir ürünüdür. Gözlenebilen davranış tüm bu unsurların etkileşimi ile ortaya çıktığına göre; davranışı anlayabilmek, açıklayabilmek ve olanaklı olduğunca etkileyebilmek için tüm bu kurgulayıcı unsurların dikkate alınmasına gerek vardır.

Davranışı kurgulayan unsurların dikkate alınmasının başarıyla ve kolayca yerine getirilebilecek bir iş olduğu söylenemez. Çünkü, hem her bir insanın davranışını kurgulayıcı unsurların az -çok farklı olması kaçınılmazdır; hem de çoğu zaman bunları yeterince ve doğru olarak anlayabilmek olası değildir. Yine de insan ilişkileri içinde tüm insanlar bu işi yüklenirler; belli durumlar karşısında etkileştikleri insanların nasıl davranacaklarını ya da tepkilerinin ne olacağını kestirmeye çalışırlar; en azından etkileşim sürecinin nasıl gelişebileceğine ilişkin göze alınabilir bir beklenti (anlamaya çalışacaktır, anlayışlı olacaktır, üzerinde düşünecektir, reddedebilecektir, kavga edebilecektir..) oluştururlar; ve kestirimlerini ya da sürecin gelişimine ilişkin beklentilerini davranışın kurgulayıcı unsurlarına dayandırırlar.

Davranışı kurgulayıcı unsurların dikkate alınması, salt bunların ne olduğunu anlamaya çalışmakla sınırlı değildir; etkileşilen insana, istendik (önceden tasarlanan ve gerçekleştirilebilir olan) yönde davranmasına yol açacak kurgulayıcı unsurlar (yeni bir bilgi gibi) verilmeye çalışılır. Bu uğraş, kasıtlı ya da kasıtsız, davranış değişmesine yol açan herhangi bir eğitim sürecinin özünü oluşturur.

Davranışın kurgulayıcılarını anlama ve istendik davranışlara yol açacak kurgulayıcılar kazandırma/kazanma, planlı kasıtlı eğitim etkinlikleri için özellikle önemlidir. Eğitim sürecinin ürünü öğrenmedir. Öğrenme ise "yaşantı ürünü ve nisbeten kalıcı izli davranış değişmesi" olarak tanımlanmaktadır¹. Davranışın değişmesi, kurgulayıcılarının dikkate alınmasını gerektirdiğinden, planlı ve kasıtlı herhangi bir eğitim etkinliği; kültürü (insanlarca oluşturan tüm maddî ve maddî olmayan unsurlar) aktarma ve kültürü geliştirme işlevlerinin

* Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Halk Eğitimi Bölümü.

gereği olarak, öğrenenlerin istendik yönde davranmasına yol açacak kur- gulayıcı unsurlar kazandırır ya da kazanmaları için uygun ortamı sağlar, hangi davranışın istendik olduğunu ve onun kurgulayıcılarının ne olacağını ise içinde yer aldığı toplumun kültürünü ve kültürel gelişmelerini de anlamaya çalışarak kararlaştırır.

Eğitim uğraşısının gücü, davranışın kurgulayıcı unsurlarından yalnızca (geçmiş) öğrenmeleri etkilemekle sınırlıdır. Öğrenmeleri etkileyerek kısmen algıyı, ilgileri, gereksinimleri ve bireyin varolan fiziksel özelliklerinin gelişimini de etkilemektedir. Bunların etkisiyle de içinde davranılan toplumsal ve fiziksel ortamın değişebilmesi olasıdır ve beklenmektedir. İnsanların salt planlı- kasıtlı eğitim süreçleri içinde öğrenmediği; eğitim sürecinin davranışın kur- gulayıcılarından yalnızca bilgi, beceri, tutum, alışkanlık gibi (geçmiş) öğ- renmelere doğrudan etkisinin olabildiği göz önünde tutulduğunda; sürecin çıktılarında beklenen davranışın niye yeterince gözlenemediği de an- laşılabilir. .

Davranışın, anlaşılması ve etkilenmesi gereken en önemli kur- gulayıcılarından biri de "değer"lerdir. Değerler, insanların tutum ve dav- ranışlarını etkiler; tutum ve davranışları belirleme, biçimlendirme ve yön- lendirme de önemli rol oynarlar². Atatürk'ün, "Hayatta en hakiki mürşit ilim- dir." sözünde anlatımını bulduğu gibi; inancın (yanlışlanamaz olan) yerine bi- limi (yanlışlanabilir olan) temel yol gösterici (değer) olarak alan (?) top- lumumuzda, örgün ya da yaygın, tüm eğitim sistemimizin toplumsal değerleri anlaması ve etkilemesi özellikle önemlidir.

Varış'ın belirttiği gibi, "eğitim boşlukta cereyan eden bir faaliyet değildir." İçinde yer aldığı kültürden etkilenir ve aynı zamanda kültürü geliştirme işlevi vardır³. Değer, eğitim ve kültürün birbirini biçimleyen karşılıklı etkileşimindeki önemli unsurlardan biridir.

Bir eğitsel etkinliğe, çocuk ve gençlerden daha büyük ve daha farklı bir yaşantı birikimi ile gelen⁴ yetişkinlerin ana hedef kitleyi oluşturduğu halk eği- timinde değerler, örgün eğitimde olduğundan daha belirleyici bir role sa- hiptirler. Çünkü değerlerin de içinde yer aldığı geçmiş öğrenmeler, hem yeni öğrenmeleri kolaylaştırma gücüne sahiptir; hem de varolan değerlerine aykırı olan halk eğitimi etkinliklerini, halk eğitimi bir zorunluluğa değil gönüllülüğe dayandığından, yetişkinler kolayca reddedebilir ve terk edebilirler.

Değer

Hoşgörü, inançlara saygılı olma, özgecilik, dürüstlük, yardımseverlik, öz- denetim, bağımsızlık gibi "nasıl davranılması gerektiğine"; mutluluk, rahat bir

yaşam, güvenlik, barış, başarı, sosyal tanınma, temizlik, sevgi, bilgelik gibi "ne olması, ne olunması" gerektiğine ilişkin inançlara değer adı verilmektedir.

"Değer, kişisel ve toplumsal olarak belirgin bir davranış biçimine veya yaşam amacına ilişkin kalıcı bir inançtır. Bu inanç, kendisine ters düşen davranış biçimine ya da yaşam amacına üstün tutulur"⁵ Tutuma benzer; ancak tutumdan farklı olarak tek bir inançtan değil, örgütlenmiş bir küme inançtan oluşur. Bu yüzden, bir tutum belirli bir nesne veya durum üzerinde odaklandığı halde değer, nesnelere ve durumları aşar⁶. Dolayısıyla değer, özgül durumlarla sınırlı olmayan, farklı zaman ve uzamlardaki nesnelere, durumları benzer biçimde değerlendirmeye götüren bir inançtır.

Değerlerin işlevi insanın eylemini yöneltmektedir⁷. İnsan davranışlarının gerisinde değerler bulunur; insanların, diğer insanlar, nesnelere ve davranışlar hakkındaki görüşleri bu temel atıf noktasına göre biçim alır⁸.

Değerlerin farklı biçimlerde sınıflandırıldığı görülmektedir. Bunlardan birisi şöyledir⁹:

- Amaç değer: Rahat bir yaşam gibi, yaşamın amacına ilişkin değerler,
- Araç değer: Mantıklı olmak gibi, bireyredn istenen-beklenen davranış biçimine ilişkin değerler.

Değerlerin insanlar için yaşamsal bir işlevi vardır. Eğer değerlere sahip olunmasaydı; insanların karşılaştığı olaylar, olası seçenekler arasında bo-calaması; seçtiği amaçlar ve eylemler yüzünden toplumca onanacağını mı, kınanacağını bilememesi kaçınılmaz olurdu. İnsanlar yaşamlarını sürdürebilmek için şu üç evrensel gerekliliği yerine getirmeye zorunludurlar:¹⁰ (1) Biyolojik kökenli gereksinmelerinin karşılanması, (2) kişilerarası etkileşimin gerçekleştirilmesi; (3) kümenin refah ve bekası için sosyal/kurumsal isteklere uyulması. İşte değerler, bu zorunlulukları yerine getirmek için insanların hangi amacı ya da eylemi seçmelerinin uygun olacağını söyleyen bilişsel yapılardır.

Değerler konusunda, ilgili taramalardan yola çıkılarak, son olarak şunlar söylenebilir :

- Değerler; şu ya da bu amacı, şu ya da bu eylem biçimini seçmenin başat belirleyicilerinden biridir. Olanaklı olanlar içinde, değerlere uygun amaç ya da eylem seçilir.
- Mutlak değil ama oldukça kalıcı olmaları, farklı zamanlarda farklı durumlarda benzer biçimde davranmaya, yani tutarlılığa yol açar, ki bu insanların birbirlerine güvenebilmesini sağlar.

- Küme içinde değerlerin ortaklığı ölçüsünde ve bireyin davranışının bu değerlere uygunluğu ölçüsünde, değerler amaç ve eylemlere toplumsal bir geçerlik kazandırılır ve böylece toplumsal barışa katkıda bulunurlar.

- Bir insanın değerlerinin herbiri aynı önemde değildir.

- Değerler, öğrenmeyle oluşurlar

Değerin amaçlarının belirlenmesinde işlevi

Eğitim sistemimizin genel amacı, yaygın biçimde, "iyi insan, iyi yurttaş, iyi üretici ve tüketici yetiştirmek" olarak tanımlanır. Neyin "iyi" olduğunun yanıtlanması ise değerlerin işe koşulmasını gerektirmektedir.

Örgün eğitim kurumlarının programları, başat olarak, kurumsal ve dolayısıyla toplumsal amaçları gerçekleştirmeye yöneliktir. Halk eğitimi programları ise, başat olarak, katılanların bir gereksinmelerini karşılamaya, bir sorunlarını çözmeye yöneliktir. Halk eğitimine konu olabilecek gereksinmelerin/sorunların büyük çeşitliliği, halk eğitimi etkinliklerinin insan aklına gelebilecek herhangi bir konuyu ele almasını olası kılmaktadır. Ancak;

(a) Ulusal eğitim amaçları belirlenirken, değerlerin de işe koşulmasıyla neyin iyi olduğuna ilişkin verilen yanıt bu konuda bir sınır oluşturmaktadır. Dolayısıyla, herhangi bir halk eğitimi etkinliği, ulusal eğitim amaçlarına aykırı olmamak koşuluyla, insan aklına gelebilecek herhangi bir eğitim gereksinmesini karşılamakla sınırlıdır.

(b) Çok sayıda eğitim gereksinmesi bulunduğu ve bunların hepsinin karşılanması olanaksız olduğu için, hizmeti sunanlar öncelikle hangi halk eğitimi gereksinmelerinin karşılanmasına yönelineceği konusunda bir karar vermek durumundadırlar; bu sorunun yanıtlanması için de değerler işe koşulur¹¹. Örneğin Paris Yetişkin Eğitimi Konferansında, Türkiye'nin önceliği şöyle dile getirilmiştir: Okuma-yazma bilmeyenler, biraz okuma yazma bilenler, kırsalda ve gecekonuda yaşayan nüfus, kadınlar, genel olarak gençler ve işsizler, çalışan insanlar¹². Görüldüğü gibi burada, sosyal adalet (yoksun durumda olanlara öncelik) ve yarar (gençler, işsizler ve çalışanlara öncelik) değerleri başat konumdadır.

Değerin uygulamada işlevi

Herhangi bir halk eğitimi etkinliğinin düzenlenmesinde, programın ulaşmak istediği kümenin eğitim gereksinmelerinin yanısıra, nelerin onlar tarafından kültürel olarak kabul edilebilir olduğunun da belirlenmesi gerekir; bunun ardındaki amaç katılanların tutumlarını, değer yargılarını, durumları nasıl algıladıklarını anlamaktır¹³. Değilse katılmamaları, etkinliği terketmeleri,

yeniliğe direnmeleri güçlü bir olasılıktır. Bu yüzden, bir halk eğitimi etkinliğinin yöneldiği hedef kümenin değerlerinin belirlenmesi, etkinliğin yürütülebilmesi açısından önem taşır. Çünkü;

(a) Değerler bir katılma engeli olarak işlev görebilirler. Örneğin geleneksel bir toplumda kadının yanında bir erkek olmaksızın evin dışına çıkması hoş karşılanmıyorsa, bunlar eğitim gereksinmesini duysalar bile, özel düzenlemeler yapılmadıkça katılmalarını sağlamak olanaklı olmaz.

(b) Bir halk eğitimi etkinliğinde, eğer bir ileti; onların değerleri, gereksinimleri ve koşulları dikkate alınarak oluşturulursa, iletinin kabul edilme olasılığı artar¹⁴. Ama "değer verdiği inançlara ters düşen bilgi ve fikirleri de hoşnutsuzluk içinde reddedecektir."¹⁵

(c) Gençlerin yaşlıların yanında konuşmasının, dinsel önderlerin düşüncelerine karşı çıkmamanın ayıp sayılması gibi geleneksel değerlere sahip yerel topluluklarda, kararlaştırmaya topluluğun tümünün katılımını sağlamak da özel düzenlemeler gerektirir.

(d) Tüm bu nedenlerle, halk eğitimcilerin katılanların değerlerine saygılı davranmaları temel bir ilkedir.

(e) Değerler, iletilerin kabul edilmesinde, katılımın sağlanmasında kolaylaştırıcı işlevi de görürler. Bu nedenle sürecin varolan değerler üzerine kurulması gerekir. Bu durum, değerlerin engelleyiciliğini aşmaya da yardım eder. Örneğin kadın ve eşinin aynı ya da farklı bir etkinliğe, aynı binada ve aynı zamanda katılmasının sağlanması; dinsel önderlere en son konuşma ve böylece son sözü söyleme onurunun verilmesi gibi.

Eğitim konusu olarak değer

Değerler, oldukça kalıcı inançlar olmalarına karşın değişmez de değillerdir. "Eğer değerler çok değişken olsalardı, insan kişiliğinin ve toplumların sürekliliği imkansız olurdu. Eğer tamamen değişmez olsalardı toplumsal değişimler olmazdı."¹⁶ Değerler öğrenilmiş olgular oldukları için yine bir öğrenme süreci içinde -örgün, yaygın algın veya rastlantısal bir öğrenme süreci içinde- değişebilirler.

Değerler birçok durumda bireylerin, kümelerin ve toplumların değişmesinde, ilerlemesinde engeller olarak görülürler ve dolayısıyla değerlerin kendisi de bir halk eğitimi etkinliğinin konusu olabilirler.

Değerlerin eğitim konusu olduğu durumlarda şunların anımsanması yararlı olacaktır :

(a) "Değerler arkalarında toplumun desteği buldukça bizde kuvvetle yer eder, fakat bu destek zayıflayınca değişmeye veya dejenere olmaya müsaittir."¹⁷ Öyleyse değerlerin yenilenmesinin sözkonusu olduğu halk eğitimi etkinliklerinde küme etkisinden yararlanmak gerekir. Bu amaçla küme tartışmaları ve örnek olay gibi tekniklerden yararlanılabilir. Çünkü küme çalışmalarını hem zengin bir bilgi-düşünce alışverişine olanak verir hem de yenileşme konusunda toplumsal onay ve destek sağlar.

(b) Geleneksel değerler genellikle gerciliğin yansıması olarak görürler; oysa insanların neden bu geleneksel değerlere sarıldığını anlamak gerekir¹⁸. Daha önce vurgulandığı üzere değerler, yaşamı sürdürmeye yönelik üç evrensel gerekliliği yerine getirmenin yol göstericileridir. Dolayısıyla hangi değerlerin benimsendiği, bir ölçüde, neyi amaçlamak gerektiğinin, nasıl eylemek gerektiğinin de kararlaştırılması anlamını taşır. Kendi koşullarını, sorunlarını, gereksinmelerini dışarıdan birlerine göre doğal olarak daha iyi bilen insanların; kendilerine ilişkin en doğru kararı da alabilecekleri kabul edilirse; onlara yeni değerler aşılamağa yönelmek yerine, eski değerlerini irdelemelerini sağlayacak düzenlemeler yapmak, değerlerin yenileşmesinde daha demokratik ve etkili bir yol olarak görülebilir. Bu süreç içinde halk eğitimcisinin görevi, açıcı sorular sorarak kümeyi kendi değerlerini irdelemesine, arayış içine girmesine ve yeniyi bulmasına yöneltmek olmalıdır.

(c) Değerler boşlukta oluşmazlar; insanların olanaklarının, yaşam çevresindeki deneyimlerinin, dış dünya ile etkileşimlerinin bir doğurgusudur. Öyleyse değerlerin salt eğitsel tekniklerle yenileşebileceği beklenemez. Değerlerde yenileşmeyi amaç edinen bir halk eğitimi programı, bu amaçla, hedef kitesinin olanaklarını artırmalarını, yeni deneyimler edinmelerini, ulusal ve evrensel kültürle daha yoğun biçimde karşı-karşıya gelmelerini sağlayıcı düzenlemeleri de içermelidir.

Notlar :

- (1) Ertürk, Selahattin (1991) : Eğitimde Program Geliştirme, Meteksan Yayını, Ankara. ss: 78-79.
- (2) Başaran, Fatma (1993): "Üniversite Eğitim Süreci İçinde Öğrencilerin Değer Tercih Sıralamalarında Değişme", VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları, 22-25 Eylül 1992, Ankara, Türk Psikoloji Derneği Yayını, Ankara. s. 49.
- (3) Varış, Fatma (1988) : Eğitimde Program Geliştirme, (Teori ve Teknikler), A.Ü. EBF Yayını, Ankara, ss. 83.
- (4) Knowles, Malcolm (1996) : Yetişkin Öğrenenler, (Göz Ardı Edilen Bir Kesim), (Çev: Serap Ayhan), Ankara Üniversitesi Yayını, Ankara. s. 57.
- (5) Başaran, Fatma (1993): ag.e. s.50.
- (6) Güngör, Erol (1993): Değerler Psikolojisi, Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yayını. s.20.

- (7) Mengüsođlu, Takiyettin (1988) : İnsan Felsefesi, Remzi Kitapevi, İstanbul, s.102.
- (8) Güngör, Erol (1993): a.g.e. s.20.
- (9) Başaran, Fatma (1993): a.g.e. s.50.
- (10) Schwartz, Shalom H.; Wolfgang Bilsky (1987) : "Toward A Universal Psychological Structure of Human Values", Journal of Personality and Social Psychology, Vol: 53, No: 3. s.551.
- (11) Lowe, John (1985) : Dünyada Yetişkin Eğitime Toplu Bakış, (Çev: Turhan Oğuzkan), Unesco Türkiye Millî Komisyonu Yayını, Ankara. s.52.
- (12) Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanı M. Vehbi Dinçerler'in 19-29 Mart 1985 tarihleri Arasında Paris'te Yapılan Dördüncü Milletlerarası Halk Eğitim Konferansında Yaptığı Konuşma Metni, Çıracılık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara. ss:15-16.
- (13) Bülbül, Sudi (1991) : Halk Eğitime Giriş, Yetişkin Eğitimi, Türkiye'de Halk Eğitimi, Toplum Kalkınması, Anadolu Üni. Açıköğretim Fak. Yayını, Eskişehir. s.98.
- (14) Bülbül, Sudi (1991) : a.g.e. 99.
- (15) Lowe, John (1985): a.g.e. s.50.
- (16) Başaran, Fatma (1993) a.g.e. s. 50.
- (17) Güngör, Erol (1993) : a.g.e. s.50.
- (18) Sofranko, A.J. (1988): "Teknolojik Değişikliğin Tanıtımı: Sosyal Düzenleme", Tarımsal Yayım El Kitabı, (Ed: Burton E. Swanson), Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı Yayın Dairesi Başkanlığı Yayını, Ankara. s. 87.

KAYNAKÇA

- Başaran, Fatma (1993): "Üniversite Eğitim Süreci İçinde Öğrencilerin Değer Tercih Sıralamalarında Değişme", VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları, 22-25 Eylül 1992, Ankara, Türk Psikoloji Derneği Yayını. Ankara.
- Bülbül, Sudi (1991): **Halk Eğitime Giriş, Yetişkin Eğitimi, Türkiye'de Halk Eğitimi, Toplum Kalkınması, Anadolu Üni., Açıköğretim Fak. Yayını, Eskişehir.**
- Ertürk, Selahattin (1991): **Eğitimde Program Geliştirme**, Meteksan Yayını, Ankara.
- Güngör, Erol (1993): **Değerler Psikolojisi**, Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yayını.
- Knowles, Malcolm (1996): **Yetişkin Öğrenenler, (Göz Ardı Edilen Bir Kesim)**, (Çev: Serap Ayhan), AÜ Yayını, Ankara.
- Lowe, John (1985): **Dünyada Yetişkin Eğitime Toplu Bakış**, (Çev: Turhan Oğuzkan), Unesco Türkiye Millî Komisyonu Yayını, Ankara.
- Millî Eğitim Gençlik ve Spor Bakanı M. Vehbi Dinçerler'in 19-29 Mart 1985 Tarihleri Arasında Paris'te yapılan Dördüncü Milletlerarası Halk Eğitimi Konferansında Yaptığı Konuşma Metni, Çıracılık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü, Ankara. ss: 15-16.
- Schwartz, Shalom H.; Wolfgang Bilsky (1987): "Toward A Universal Psychological Structure of Human Values", **Journal of Personality and Social Psychology**, Vol: 53, No: 3. s.551.
- Sofranko, A.J. (1988): "Teknolojik Değişikliğin Tanıtımı: Sosyal Düzenleme", **Tarımsal Yayım El Kitabı**, (Ed: Burton E. Swanson), Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı Yayın Dairesi Başkanlığı Yayını, Ankara. s. 87.